

Božidar Premrl

*PO POTEH MOJSTROV
FELICIJANOV IZ RODIKA
NA RAZKRIŽJU TREH SVETOV:
BRKINOV, KRASA IN ISTRE*

KULTURNO DRUŠTVO VILENICA
Javni sklad Republike Slovenije za kulturne dejavnosti OI Sežana

Božidar Premrl

*Po POTEH MOJSTROV FELICIJANOV IZ RODIKA
NA RAZKRIŽJU TREH SVETOV:
BRKINOV, KRASA IN ISTRE*

Po POTEH MOJSTROV FELICIJANOV IZ RODIKA

Na našem popotovanju skozi čas in prostor bomo prekržarili enega izmed najlepših koščkov slovenske zemlje, na katerem se srečujejo "trije svetovi": Brkini, Kras in Istra. Pot se začne v starodavnem Rodiku, kamor je pred več kakor tremi stoletji in pol s trebuhom za kruhom privandral Anže Felicijan, verjetno kot zidarski pomočnik nekega stavbarskega mojstra. Od kod je prišel, se ne ve. V Rodiku se je ustalil, si ustvaril družino in samostojno stavbarsko delavnico. S svojimi deli je močno zaznamoval cerkveno arhitekturo, tako v Rodiku samem kot v njegovi bližnji in daljni okolici.

Svojega mojstrstva se je zavedal tudi sam, zato se je večkrat podpisoval na cerkvah, ki jih je zidal, in na svojih kamnoseških izdelkih. Pozoren obiskovalec bo opazil njegovo ime v napisih na oknu taborske cerkve sv. Trojice v Hrastovljah, na prezbiteriju cerkve sv. Elija v Mihelah, na prezbiteriju in portalu cerkve Marije Snežne na Gradiščah nad Črnotičami, na kropilniku v cerkvi sv. Jedrti v Prešnici ter na velikem portalu cerkve sv. Petra v Klancu pri Kozini – na slednjem se je podpisal kot "mojster Anže Felicijan". Nastajali so od leta 1663 do 1670, v najbolj gorečnem času katoliške verske obnove in z njo povezanega razcveta cerkvenega stavbarstva. Starejši umetnostni zgodovinarji so to stilno obdobje na Primorskem, v katerem se organsko prepletajo in dopolnjujejo prvine pozne gotike, renesanse in zgodnjega baroka, označevali z izrazom kraška renesansa.

Kdo je bil mojster Anže Felicijan in od kod je prišel?

Spočetka, ko smo iskali odgovor na to vprašanje v krajevnem ustnem izročilu, se je zdelo najbolj verjetno, da je bil njegov dom pri *Anžinu* v Danah pri Divači. Tako si je bilo mogoče razlagati to hišno ime, in sicer še tembolj, ker se domačija ponaša s kamnoseško tradicijo iz 19. stoletja. Kasneje se je v matičnih knjigah župnije Brezovica, v katero so nekdanj spadali ti kraji, pokazalo, da je Anže Felicijan bival v Rodiku. Žena Polona mu je pod slamnato streho rodila šest otrok, ki so se rojevali od leta 1641 do 1658. Imela sta štiri sinove: Janeza, Tomaža, Jurija in Andreja, ter hčeri Uršulo in Marino. Pri vpisih prvih dveh v rojstno knjigo je bilo očetovo ime zapisano kot *Anse Feliciancig*, kasneje kot *Joannes Feliciancig*. Prvi zapis njegovega imena pa zasledimo leta 1639 na seznamu članov tamkajšnje bratovščine sv. Valentina, ki se je ohranil v najstarejšem urbarju cerkve sv. Trojice v Rodiku.

Sodeč po letu rojstva prvega otroka in po nekaterih navedbah v cerkvenih urbarjih, se je Anže rodil pred letom 1620, glede na današnjo krajevno razširjenost in pogostnost priimka Felicijan pa se zdi najbolj sprejemljiva domneva, da je njegov rojstni kraj nekje na Štajerskem. V Rodik je, kakor je moč sklepati po nekem podatku v matičnih knjigah, prišel nemara prek Vipave oz. Štjaka. Samostojen zidarski mojster je verjetno postal okrog leta 1655; s svojo delavnico je deloval nekako do leta 1680, ko se v matičnih

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

726.5(497.4-15)

PREMRL, Božidar

Po poteh mojstrov Felicijanov iz Rodika na razkrižju treh svetov : Brkinov, Krasa in Istre / Božidar
Premrl. - Sežana : Kulturno društvo Vilenica, 2005

ISBN 961-91265-4-8
221091840

knjigah v zvezi z drugimi sorodniki omenja kot pokojnik. Točen datum in kraj njegove smrti nista znana – njenega vpisa v mrliški knjigi ni najti. Takó njegovo rojstvo kot njegova smrt ostajata zavita v temo. Z leti je tudi njegovo ime in njegova dela prekril prah pozabe. Zdaj bodo, upajmo, zasijali v novi luči.

Anžetovi sinovi in nasledniki

Po Anžetu je nasledil stavbarsko delavnico v Rodiku Anže mlajši, ki je kot prvorojenec prišel na svet leta 1641. Osamosvojil in oženil se je šele po očetovi smrti 1680. leta, ko mu je bilo že devetintrideset let. Z Uršulo Race iz Rodika sta imela v letih 1692 do 1705 tri sinove: Gregorja, Jerneja in Antona. Več let je bil ključar bratovščine sv. Valentina v Rodiku, kar kaže, da je bil ugleden človek. Umril je v domačem kraju leta 1718, star sedeminsedemdeset let.

Njegov sin Gregor, ki se je vsaj nekaj časa ukvarjal z zidarskim in kamnoseškim delom, je najbrž začetnik *Anžinovega* rodu v Danah, od Antona pa poteka ena izmed treh vej Felicijanov v Rodiku, ki je dobila hišno ime *Bercél*.

Začetnika drugih dveh rodiških rodov Felicijanov, *Krnélovih in Oslárjevih*, ki so kasneje dobili hišno ime *pri Čozotovih*, pa sta bila Anžetova brata Jurij in Andrej.

O Andreju ni znano, da bi se bil ukvarjal z enako obrtjo kot oče in brata. O Juriju in njegovih zidarско-kamnoseških delih pa najdemo kar precej arhivskih podatkov. Rodil se je 1652. leta, poročil pa se je tudi on dokaj pozno, šele po smrti matere Polone leta 1686, ko je imel 34 let. Za ženo je vzel Marino Babič iz Rodika, in v zakonu mu je rodila štiri otroke. Iz nekaterih urbarskih podatkov o plačilih za opravljena dela sklepamo, da je vsaj do poroke delal v delavnici z bratom Anžetom. Sčasoma se je osamosvojil in delal dalje na svojo roko. Tudi on je bil nekajkrat izvoljen za ključarja bratovščine sv. Valentina. Umril je leta 1735 v visoki starosti 83 let.

Dela Anžeta Felicijana starejšega

Dela Anžeta Felicijana starejšega in njegovih naslednikov so nastajala skozi vso drugo polovico 17. stoletja in še v prvi tretjini 18. stoletja. To so številne cerkve s pripadajočimi objekti in kamnoseško opremo v mejah takratne tržaške škofije, pretežno v župnijah Brezovica, Dolina pri Trstu in Predloka (Loka), ki so bile tedaj precej bolj prostrane kot dandanes. Za zidavo in obnovo cerkva "v večjo božjo slavo" je bil v tistem času najzaslužnejši Benedikt Fogarino, župnik, ki je izmenoma služboval v župnijah Dolina in Brezovica, zato v napisih na njih pogosto beremo njegovo ime.

Poleg omenjenih napisov v kamnu poročajo o teh delih in njihovih ustvarjalcih tudi številni zapisi v urbarjih posameznih cerkva in pobožnih bratovščin, ki so skrbele zanje. Prvič se določno omenja mojster Anže, zidar iz Rodika, v urbarju bratovščine sv. Elija v Dragi leta 1656. V urbarju hrpeljske cerkve sv. Helene (zdaj sv. Antona) je zapisano, da je v letih 1661–1662 sodeloval pri njeni zidavi z zidarskim in kamnoseškim mojstrom Anžetom Rojino iz Brezovice. Anže iz Brezovice, ki je podedoval obrt po očetu Vincetu

Rojini, je bil nekoliko mlajši od rodiškega soimenjaka, a zelo dejaven in vsestranski mojster. Zidal je več cerkva in zvonikov in klesal kamnito opremo zanje na območjih istih župnij. Glede na stilne sorodnosti obeh mojstrov je mogoče, da sta sodelovala še pri kateri drugi cerkvi.

Leta 1661 je Anže Felicijan sezidal tudi obzidje pokopališča okrog župnijske cerkve sv. Urha v Dolini ter zanj sklesal dva portona. V urbarju izrecno piše, da so šli po kamne zanju v Rodik. Mojster je torej pridobival kamen v tamkajšnjem kamnolomu. Po krajevnem izročilu so lomili kamen v Mali Griži pod vasjo. To je apnenec toplo sive barve z lupinami rudistnih školjk, ki so v prerezu videti kakor cvetovi.

Za Anžeta je bilo zelo plodno leto 1663. Tedaj je sklesal stebra za pevski kor v domači cerkvi in veliko okno za južno steno taborske cerkve sv. Trojice v Hrastovljah ter sezidal prezbiterija cerkve Marije Snežne na Gradišcah nad Črnotičami in cerkve sv. Elija v Mihelah oz. Dragi. Oba sta rebrasto obokana in tristransko zaključena v stilu gotških cerkva. Približno sočasno je Anže zidal prezbiterij in zvončnico za cerkvico sv. Roka na hriščku Koromačniku pod Boljuncem v bližini Trsta.

Iz leta 1665 poznamo dve njegovi deli. Za cerkev v Prešnici je naredil lep kropilnik, na Gradišcah pa je cerkvi Marije Snežne prizidal še ladjo.

Naslednje leto je delal v domačem kraju, pri cerkvi sv. Trojice. Verjetno ji je prekril skrilnato streho, dobil pa je tudi naročilo za izdelavo dveh obzidnih portonov po zgledu onih v Dolini. Sklesal in postavil ju je v letih 1666–1667. S tema mojstrovinama je prekosil samega sebe. Vrhunec svoje klesarske veščine in oblikovanja pa je dosegel z že omenjenim mogočnim portalom cerkve sv. Petra v Klancu pri Kozini, ki ga je naredil leta 1670. Na njem se je tudi prvič poizkusil v kiparskem oblikovanju celopostavne figure sv. Petra. Iste leta je naredil tudi portal za cerkev v Mihelah in obzidal tamkajšnje pokopališče.

Iz zadnjih let Anžetovega življenja sta arhivsko dokumentirani njegovi deli zidava vhodne lope ali *klonice* s skrilnato streho pri domači cerkvi v Rodiku leta 1677 in neko nedoločeno delo 1678. leta pri župnijski cerkvi v Brezovici.

Stilne značilnosti Anžetovega oblikovanja kamnoseških stavbnih členov in kamnoseške opreme je moč povzeti takole. Portali in okna v glavnih fasadah imajo raznovrstno, največkrat valovito profilirane podboje oz. okvirje, praviloma s frizom in simsom. Okrašeni so z nizi, kot so: bisernik – v katerem se izmenjujejo po tri kroglice in paličica –, bolj ali manj linearno-ploskovite ali reliefne različice jajčevnika in akantovega listovja. Imenitnejši portali imajo tudi odprto trikotno čelo, okrašeno z reliefnimi figurami svetnikov in angelov.

Obzidni portoni so zasnovani monumentalno, s profiliranimi bazami, podboji in kapteli z jonskimi volutami, obeliski (*piramidami*) in prizidanimi kriloma s polovičnima odprtima trikotnima čeloma. Njihovo reliefno okrasje so krilate kodraste angelske glavice, izmed cvetličnega okrasja pa okrogle dvojne osmerolistne rozete in kasneje še podolgovate mnogolistne rozete z ozkimi suličastimi prašniki. Iz repertoarja linearne in ploskovite ornamentike so najbolj pogostni lilijasti križi, stilizirani tulipani, različne dvojne volute in njihove kombinacije. Slavoloki prezbiterijev imajo zmerom profilirana

kapitela in volutni sklepni kamen, njihov običajen okras pa je žlebičasto-luskasti niz. V Anžetovih portalih in portonih večkrat opažamo barvite kombinacije svetlejšega sivega školjčnega in črnega apnenca, pri slavolokih tudi rdečerjavo sigo ali kapnik.

Za Anžeta so značilne tudi oblike nekaterih črk v napisih. Med njimi so najbolj izrazite velika črka F, ki ima gornjo prečko kakor črka T, črka N, ki ima v desno ukrivljeno desno deblo, in črka E, ki ima vse tri prečke enako dolge. Prvi dve opazimo v skoraj vseh njegovih podpisih na napisnih kamnih.

Po teh značilnostih mu lahko pripišemo še nekatere kamnoseške stavbne člene in zidavo delov drugih cerkva v Klancu pri Kozini, Krogljah pri Dolini, Prešnici, Ocizli, Petrinjah in Črnem Kalu v obdobju od leta 1659 do 1680. Posebej omenjamo stranski portal cerkve v Črnem Kalu iz leta 1680 z reliefno celopostavno podobo sv. Lovrenca in rozetnim okrasjem, ki je nedvomno delo istega mojstra kot portal cerkve v Klancu – in obenem njegov labodji spev.

V delavnici Anžeta Felicijana so bili izdelani tudi kropilniki za cerkve sv. Pavla v Črnotičah, sv. Florijana v Kubedu, sv. Urha v Dolini (samo bazen), Marije Vnebovzete na Zvročkih pod vasjo Bezovica, sv. Antona v Sv. Antonu in sv. Mihaela nadangela na Tinjanu. Izdelani so bili v obdobju, ki ga omejujeta letnici 1666 in 1675.

Nazadnje omenimo še kamniti križ na pokopališču pri Kodretih v Branici, med Krasom in Vipavsko dolino. Leta 1870 so ga postavili za glavni pokopališki križ, prej pa je gotovo stal kot obpotno znamenje kje v bližini. Po krilatih angelskih glavica na štirih licih kapitela in po pokončnih rozetah na bazi stebra ga lahko prištevamo med dela Anžeta Felicijana. Verjetno je bil izdelan v času pred njegovim prihodom v Rodik in potemtaka najbrž tudi pričuje, od kod je prišel.

Dela naslednikov: Anžeta mlajšega in Jurija Felicijana

Anžetova sinova nista več imela navade podpisovati se na svoja dela, zato se pri njiju lahko opiramo samo na arhivske vire in stilne primerjave.

Iz urbarja cerkve sv. Andreja pri Dolini vzemo, da je Anže Felicijan mlajši v letih 1682–1686 sezidal to cerkev in zanjo naredil tudi zvončnico. Zvončnico je moral kasneje še enkrat sezidati, ker jo je prvič premalo utrdil, in jo je zaradi tega prevrnil vihar. Cerkev sv. Andreja danes ni več, od nje je ostala samo groblja.

Za cerkev sv. Martina na Brcah nad Dolino je leta 1690 izdelal oltarni podest, za cerkev sv. Urha v Dolini pa je 1699. leta sklesal nekaj okenskih okvirjev. V cerkvah v Rodiku in Kačičah je naredil tlake v letih 1704–1705 (v Kačičah se posebej omenja tlak v prezbiteriju).

Njegovo delo so verjetno tudi prezidave cerkva v Krogljah, Podgorju, Zazidu, Podpeči, Črnem Kalu in Predloki v letih od 1682 do približno 1710. Vse imajo portale, okenske okvirje ali druge kamnoseške člene izdelane v značilnem stilu Felicijanove delavnice z opisanimi profili, rozetnim okrasjem ipd. Zvestobo temu izročilu opazimo celo v oblikah črk v napisih. Krilatih angelskih glav pa Anže mlajši ni več klesal – kaže, da mu je bolj ležalo klesanje manj zahtevnega cvetličnega in geometrijskega okrasja. Po takih

značilnostih mu lahko pripišemo tudi obzidne portone pri cerkvah na Barki, na Zvročku pod Bezovico in v Črnotičah. V tradiciji Felicijanove delavnice je izdelanih tudi nekaj kropilnikov. Med njimi kaže omeniti tistega v Predloki, ki je bil postavljen leta 1710.

Anžetov brat Jurij je izvajal manjša zidarska in kamnoseška dela. Po arhivskih virih sklepamo, da je 1689. leta sezidal zvončnico cerkve v Markovščini. V letih 1701–1702 je za isto cerkev naredil podeste pred glavnim oltarjem in stranskima oltarjema, stopnico prezbiterija ter vhodno lopo pred cerkvijo skupaj s tlakom. V letih 1706–1707 je Jurij sezidal še lopo pri cerkvi v Hrpeljah, leta 1717 pa je verjetno zidal lopo cerkve v Slopah. Nekaj let kasneje je sklesal obzidni porton pri cerkvi sv. Jurija na Taboru nad Bačem pri Materiji. Njegovo delo je verjetno tudi zelo podoben obzidni porton v Hrpeljah. Sicer pa je Jurij izgotovil še razna zunanja in notranja kamnoseška dela za cerkve v Skadanščini, Orehku in na Artvižah, predvsem tlake in oltarne podeste. Zadnji arhivsko izpričani njegovi deli sta kamnit tlak za cerkev v Rodiku leta 1726 in ponovno izdelava tlaka in zida za isto cerkev, za katero je bila pogodba sklenjena verjetno že po letu 1733, ko je imel mojster že več kot osemdeset let.

Kamnoseška dejavnost Felicijanov zamre in spet vznikne v 19. stoletju

V tretjem rodu rodiških Felicijanov je zidarska dejavnost najbrž sčasoma zamrla. V urbarjih se samo nekajkrat omenja ime Gregorja, sina Anžeta mlajšega, in sicer v zvezi z manjšimi zidarskimi in kamnoseškimi deli za cerkev v Rodiku. Iz teh zapisov je razumeti, da je leta 1724 v njej naredil grobnico in istega leta tudi popravljaj streho na njej. Kot smo že omenili, je bil najbrž prav on začetnik *Anžinove* veje v bližnjih Danah, iz katere sta v 19. stoletju izšla dva zidarja in kamnoseka samouka: brata Martin in Jožef Felicijan. Martin, ki se je rodil leta 1820, je nasledil in polepšal *Anžinovo* domačijo z dvoriščnim portonom, štiri leta mlajši Jožef pa je postal gospodar *pri Ritčevih* v sosednjih Kačičah. Tam je prezidal hišo in jo opremil s kamnoseškimi izdelki, ki so delo njegovih rok. Kakor je njegov brat Martin leta 1857 vklesal začetnici svojega imena in priimka na *kolonjo*, se je on 1881. leta podpisal na hišni portal.

Z Martinom in Jožefom se je končala približno dveipolstoletna poklicna tradicija zidarjev in kamnosekov Felicijanov iz Rodika. Začela se je z vrhuncem sredi 17. stoletja, s cerkvami, ki jih je zidal Anže Felicijan starejši, se nadaljevala v drugem rodu, nato za dolgo dobo zamrla ali ugasnila, dokler se ni v drugi polovici 19. stoletja ponovno za kratek čas obudila na ravni kmečkih samoukov.

Rod Felicijanov, ki se je razvevil in razselil po okolici in po svetu, je v Rodiku po moški liniji izumrl. Od omenjenih treh vej se je ohranil njihov priimek do danes samo *pri Ritčevih* v Kačičah (to je Bercelova veja). Hišno ime *Anžin* v Danah pa je besedna okamnina, v kateri je skrit in obenem očit rodovni spomin na mojstra Anžeta starejšega in mlajšega, s katerima se je začela vsa zgodba.

Gremo na pot

Zdaj, ko vsaj približno poznamo zgodbo in pota mojstrov Felicijanov, poromajmo od cerkve do cerkve, od postaje do postaje, in si pobljže oglejmo njih imenitna dela. Paše za dušo in oko na poti ne bo manjkalo.

Prva postaja ali izhodišče naj bo Rodik, njihov domači kraj, kjer bomo imeli res kaj videti. Iz njega nas bo najprej vodila pot na jugozahod, v istrski Breg ali Bržanijo v zaledju Trsta pa nazaj na Podgorski Kras, do koder se je nekdanja raztezala župnija Dolina. Ko ga bomo prekrižarili, se bomo čez njegov skalni rob spustili v Rižansko dolino, v Istro, na območje župnij Predloka in Kubed. Nazadnje bomo obiskali še hribovite Brkine na severovzhodu Rodika in se po čički cesti vrnili na izhodišče.

Rodik, župnijska cerkev sv. Trojice

Župnijska cerkev sv. Trojice stoji na vidnem mestu v spodnjem delu vasi. Na vzhodni strani je dostopna po ravnem, na zahodni pa vodi k njej dvojno stopnišče. Obzidje nekdanjega pokopališča okrog nje se na vzhodu in zahodu odpira s portonom, ki ju je sklesal, prav ste uganili, Anže Felicijan. Zahodni, ki je bolj kiparsko izdelan in ga varuje cela jata krilatih angelskih glav, ni datiran, na vzhodnem, ki ga krasijo črtno vrezani tulipani in volute, pa sta vzdana tudi dva kamna z latinskim napisom. Po slovensko se glasi: *V večjo božjo slavo je bilo narejeno to delo v času župnika Benedikta Fogarina leta Gospodovega 1667.*

Cerkev, ki ima rebrasto obokan in tristransko sklenjen prezbiterij, je bila zgrajena v letih 1646 in 1647, kakor pričata letnici na portalu in na slavlolu prezbiterija. Tedaj je Anže Felicijan že bival v Rodiku, zato je precej verjetno, da je sodeloval pri njeni zidavi. Imela je skrlnato streho, zdaj pa je taka streha ohranjena samo na vhodni lopi s klesanimi slopi, ki jo je postavil Anže leta 1677. On in njegovi nasledniki so prispevali k njeni sedanji podobi še marsikaj. Leta 1663 je Anže postavil klesana stebra za pevski kor, njegova sinova Anže mlajši in Jurij sta v letih 1693 in 1718 delala kamnite tlače, vnuk Gregor pa je naredil grobnico in popravljial cerkveno streho. Nekdo izmed njih je sklesal tudi portal, ki vodi iz prezbiterija v zakristijo.

Cerkev sv. Trojice v Rodiku z zahodnim portonom

Mihele / Draga, cerkev sv. Elije

Cerkev sv. Elije v Mihelah

Naslednji postanek na našem romanju bo pri podružnični cerkvi sv. Elije v Mihelah. Do tja pridemo skozi Kozino in dalje po cesti do Krvavega potoka, kjer krenemo levo proti Mihelam in v vasi spet v desno. Kmalu se znajdemo na samotni ravnici, na kateri je dovolj prostora za pokopališče, cerkev in župnišče. Zavetnik cerkve sv. Elija nas spominja, da so sosednjo vas Drago, ki je onkraj meje z Italijo, ustanovili uskoki.

Tudi ta cerkev ima tristransko sklenjen prezbiterij z rebrastim obokom. Vsa cerkev, z veliko ladjo vred, je ohranjena strm naklon strehe, po čemer vemo, da je bila prvotno krita s skriliami. Preprosta plošča z latinskim napisom na hrbtu prezbiterija sporoča, da ga je sezidal Janez Felicijan s podporo vse soseske 1663. leta, ko je bil tam duhovnik kurat Luka Pangrec, cerkvena ključarja pa sta bila Andrej Čiač (Čač) in Nikolaj Možina. Kamnosek, ki je klesal napis, ni bil prav več pisave in svojimi napakami povzroča bralcu precej preglavic. Iz urbarja bratovščine sv. Elije vzemo, da je Anže Felicijan zidal prezbiterij že leta 1662 in ga je torej leta 1663 le dokončal. Ta letnica je vklesana tudi na kapitelih slavlolu prezbiterija.

K tej cerkvi se je ponovno vrnil leta 1670. O tem priča levi kos preklade portala z okrnjeno letnico 167[0] in začetnico Anžetovega imena, ki zdaj rabi za stopnico pred samostojnim zvonikom. Iz sočasnih zapisov v urbarju je mogoče sklepati, da je naš mojster tedaj sklesal ta portal in obzidal pokopališče. Čemu je rabil ta portal, ni jasno – morda za stranski vhod v cerkev? Anžetu lahko pripišemo tudi portal z letnico 1670 in kvadratasti okenci v glavni fasadi, ki sta bili pri kasnejšem povečanju cerkvene ladje prestavljeni iz pritličja v višino pevskega kora. To prezidavo je že kmalu zatem, leta 1679, opravil zidar Simon Perhavec iz Dolnjih Ležeč.

Do naslednje postaje moramo iti čez mejni prehod z Italijo v Krvavem Potoku, malo naprej od Peska pa jo po bližnjici uberemo levo na Jezero, od tam strmo navzdol do Boršta, skozi Boljunec in spet navzgor – proti Dolini.

Kroglje, cerkev sv. Trojice

Najprej se pripeljemo v vasico Kroglje, ki se je že skoraj spojila z Dolino. Na prvem razpotju v njej zavijemo ostro v levo, in že ugledamo za vaško okolje nenavadno fasado tamkajšnje cerkve sv. Trojice s klesanimi akroterijskimi nastavki na baročnem zatrepu.

S ceste stopimo na cerkveni prostor skozi preprost obzidni porton, na katerem so vklesane letnica 1662 ter začetnici imena in priimka dolinskega župnika Benedikta Fogarina. Značilni lilijasti križi na pokončnikih, rodiški školjčni apnenec in letnica kažejo, da je bil tudi tukaj na delu Anže Felicijan, ki je leto dni prej postavil dolinska portona. Portal s podobnimi značilnostmi, ki je datiran z letnico 1682, in sočasne akroterijske stebriče na zatrepu pa najbrž lahko pripišemo Anžetu mlajšemu. Pri portalu kaže omeniti še zanimivost, da je bila za njegov prag uporabljena stara nagrobna plošča z latinskimi napisom in vrezanimi podobami motike in srpa ter najbrž sonca in lune.

Dolina, župnijska cerkev sv. Urha

Še dober lučaj, in že smo pri mogočni župnijski cerkvi sv. Urha sredi Doline. Najprej zagledamo njen mnogokotni prezbiterij v senci divjih kostanjev, na njegovih straneh pa dva portona, ki na široko odpirata dostop na cerkveni prostor. Z obzidjem vred ju je postavil Anže Felicijan. Z levega gledata na obiskovalca značilni krilati angelski glavici, dve preprosti napisni plošči na njegovih zidanih krilih pa oznanjata, da je to delo dala narediti bratovščina svetega Rešnjega telesa leta Gospodovega 1661, ko je bil tukaj župnik Benedikt Fogarino. Na desnem portonu je vklesano isto leto Gospodovo, drugega nič.

Za razmeroma preprosto zunanjščino cerkve, ki je na glavnem portalu v zahodni fasadi datirana z letnico 1633, odkrijemo v notranjosti pet imenitnih marmornatih oltarjev iz prve polovice 18. stoletja. Poleg njih je odlično kamnoseško delo velik kropilnik z letnico 1670, ki ga je najverjetneje sklesal Anže Felicijan.

Za cerkev sv. Urha je delal tudi njegov sin Anže mlajši. Njegovo delo so okna visoko v južni steni ladje. Levo med njimi je datirano z letnico 1699.

Dolina, cerkev sv. Martina na Brcah

Na Brcah nad Dolino stoji cerkev sv. Martina, ki je bila, sodeč po letnicah in napisih na glavni fasadi, sezidana v letih 1649 do 1655. Tudi tukaj je delal Anže mlajši: leta 1690 je postavil podest za oltar sv. Martina.

Dokler smo še v Dolini, naj omenimo, da je tukajšnji župnijski arhiv prava zakladnica starih urbarjev in matičnih knjig, v katerih so najstarejši zapisi še v glagolici. Vse to gradivo je izredno bogat vir podatkov za umetnostno zgodovino in še posebej za stavbo-
zgodovino cerkva te župnije.

Cerkev sv. Urha v Dolini: levi obzidni porton

Prebeneg, cerkev sv. Antona opata, in Mačkovlje, cerkev sv. Jerneja

Po ogledu cerkva v Dolini nadaljujemo pot proti sosednjemu Prebenegu in Mačkovljam. Tam si mimogrede ogledamo cerkvi sv. Antona in sv. Jerneja. Slednja ima na portalu vklesano letnico 1652, cerkev sv. Antona pa je tudi iz istega časa. V njenem urbarju se omenjata imeni zidarjev Urbana in Anžeta, ki sta leta 1651 pri njej opravila neko delo. Najverjetneje je bil drugo imenovani zidar prav Anže Felicijan iz Rodika. Sicer pa je v urbarju dosti podatkov o zvoniku, ki ga je zidal Anže Rojina iz Brezovice v letih 1682 do 1684.

Sv. Anton v Prebenegu

Gabrovica, cerkev sv. Nikolaja

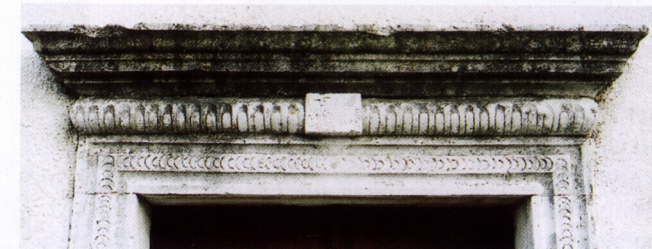
Prek Mačkovelj in mejnega prehoda Osp se vrnemo v Slovenijo. Ko se po Osapski dolini pripeljemo do Gabrovice, se v vasi povzpnejo levo v breg k cerkvi sv. Nikolaja, ki jo obdaja pokopališče. Cerkev, ki je pred leti vstala iz ruševin, ima zanimiv portal z odprtim trikotnim čelom, v katerem je vklesana letnica 1659. Na podbojih je spodaj sklesan kelih s hostijo, na sredi preklade pa dvojna okrogla osmerolistna rozeta – prav taka kot na Felicijanovem portonu v Dolini in kot jih bomo v kratkem videli na sočasnem slavoloku prezbiterija cerkve v Klancu pri Kozini.

Cerkev sv. Nikolaja v Gabrovici: sklepni kamen slavoloka

Petrinje, cerkev sv. Sebastijana

Na poti iz Gabrovice čez črnikalski klanec in dalje po glavni cesti proti severu se ustavimo še pri cerkvi sv. Sebastijana, ki jo je cestni usek odrezal od vasi Petrinje. Tudi tukaj je najbolj zanimiv in zgovoren portal z bogatim linearnim okrasjem. Po njegovih podbojih tečejo pari žlebičev, vrh preklade pa je obla blazina z izstopajočim pravokotnim napisnim poljem na sredi. V kratkem napisu z

Cerkev sv. Sebastijana v Petrinjah: gornji del portala

letnico 1672 in imenom *gastalda* oz. vaškega župana Mihaela Jetriša je mogoče prepoznati značilni Felicijanov E s tremi enako dolgimi prečkami, na kvadratastih oknih ob portalu pa nakazuje njegovo avtorstvo kvadratasti rozeti s suličastimi prašniki.

Ocizla, cerkev sv. Marije Magdalene

Iz Petrinj je le še kratka pot do Ocizle. Z glavne ceste kmalu zavijemo na stransko cesto v levo in na prvem križišču še enkrat levo, pa smo tam. Ta prijazna vasica je med ljudmi, ki se ukvarjajo s kulturno zgodovino, znana predvsem po reliefu Križanega, okrog katerega je vklesano besedilo zlatega očenaša. Prvotno je bil vzidan v kapelici zraven Kraljeve domačije, a ta je razpadla in zdaj je spravljen na varnem v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani. Nas pa tokrat bolj zanima že od daleč vidna cerkev sv. Marije Magdalene z obnovljeno belo fasado, ki so jo postavili zunaj vasi na zahodni strani. Na njenem portalu, ki ima na gladkem črtno okrašenem frizu vklesano letnico 1671 in ime takratnega vaškega župana Andreja Grahonje, so podobne linearne okrasne volute kot na fragmentu preklade v Mihelah, v nenavadnih šopkih treh stiliziranih rož v spodnjem delu podbojev pa prepoznamo dvojnike takih šopkov s podbojev še stoječega Felicijanovega portala cerkve v Mihelah, ki je bil narejen samo leto dni prej.

Detajl portala v Ocizli

Klanec, župnijska cerkev sv. Petra

Pri vnitvi iz Ocizle na že omenjenem križišču zavijemo v levo proti cerkvi sv. Petra v Klancu pri Kozini. Takoj jo ugledamo na obli vzpetini pred vasjo. V senci ogromne košate lipe pred glavno fasado, ki je najbrž stara prav toliko kot cerkev, si občudujoče ogledujemo imenitni portal z zadnjim Felicijanovim podpisom iz leta 1670. Portal ima enostransko profilirane podboje, friz s poglobljenima napisnima poljema in tremi krilatimi angelskimi glavicami, nad njim pa odprto trikotno čelo s profiliranim okvirjem. Na sredi čela je med dvema krilatima angelskima glavicama nizek obelisk z reliefno podobo sv. Petra. Podboji in obrobe odprtega čela so okrašeni z mnogolistnimi rozetami, jajčevnikom in akantovim listovnikom. Res mojstrsko delo. Z njim se kosa tudi

Relief sv. Petra na portalu

elegantna visoka zvončnica s tremi linami, ki je bila zgrajena leta 1689.

Najbolj verjetno in logično se zdi, da je zidarski mojster Felicijan sezidal tudi cerkveno ladjo. In najbrž tudi prezbiterij, tipičen za tisti čas. Visoko na njegovi hrbtni steni je vzidana preprosta plošča z vklesanim latinskim napisom, ki oznanja, da je bilo to delo narejeno v večjo božjo slavo leta 1659, ko je bil župnik Benedikt Fogarino, tamkajšnji kaplan kurat pa Andrej Meriša. Črka F v napisu izdaja Felicijanovo roko, enako tudi že znane oblike dvojnih okroglih osmerolistnih rozet na kapitelih slavaloka, ki je datiran z enako letnico na volutnem sklepnem kamnu.

Pri sv. Petru se poti Felicijanov sklenejo v prvi krog. Zdaj se vračamo na glavno cesto po drugi poti. Zvedavemu popotniku in ljubitelju lepot se tam ponuja nova pot: čez cesto v Prešnico in dalje v osrčje Podgorskega krasa.

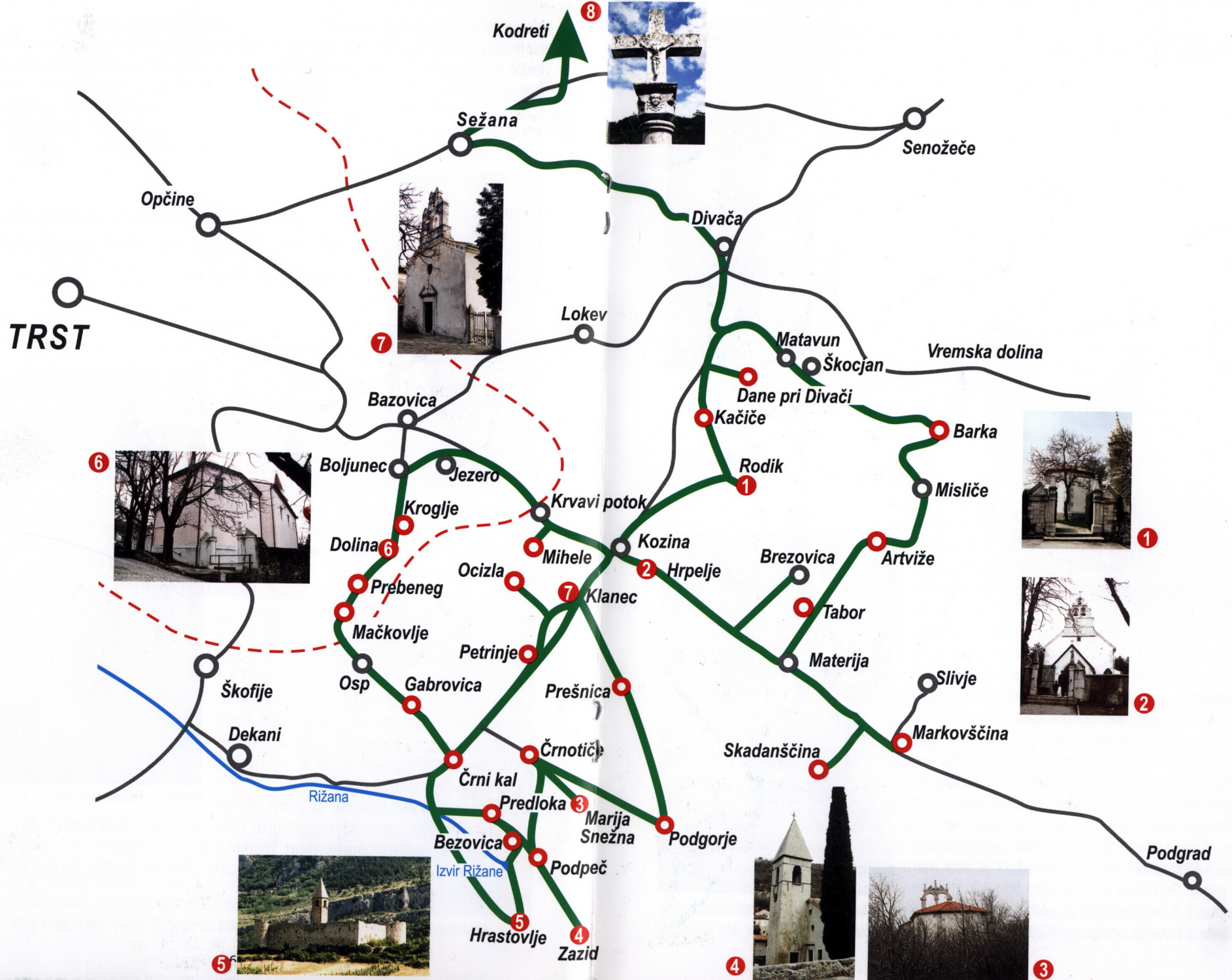
Prešnica, cerkev sv. Jedrta in sv. Jakoba

Preška cerkev s samostojnim zvonikom stoji sredi vasi. Mnogokotni prezbiterij z rebrastim obokom je njen starejši del. Njegova starost, žal, ni več razvidna: napisno ploščo z letnico na hrbtu, ki jo je hudo razjedel zob časa, so namreč pred leti skrili pod bel fasadni omet. Cerkevna ladja je datirana z letnico 1668, vklesano v odprtem trikotnem čelu portala v glavni fasadi. Da gre za delo Anžeta Felicijana, sodimo predvsem po okroglih dvojnih osmerolistnih rozetah na sočasnih kvadratastih okencih ob njem in po školjčnem apnencu, iz katerega so sklesani ti izdelki. Zato nismo preveč presenečeni, ko prestopimo cerkveni prag in zagledamo njegov podpis v latinskem napisu na kropilniku. To je lepo kamnoseško delo s školjkastim bazenom na stebrasti nogi, ki ima rahlo izbočen trebuh obdan z oblim prstanom, v spodnjem delu pa je okrašena s črtno vrezanimi stiliziranimi tulipani.

Pročelje cerkve sv. Jedrta in sv. Jakoba v Prešnici

V napisu na obodu bazena, ki pravi, da je leta Gospodovega 1665, ko je bil ključar Luka Memon, to delo naredil Anž Felicijan, je mojstru je ponagajal klesarski škrt. Dvakrat mu jo je zagodel prav v podpisu: v imenu je izpustil zadnjo črko, v priimku pa je pozabil vklesati srednjo prečko pri črki F, tako da se bereta: Anž Felicijan.

Podgorje, cerkev sv. Sabe

Iz Prešnice drži ravna cesta v Podgorje pod Slavnikom. To je ena najlepših vasi na belem kamnu, z izjemnimi zgledi ljudskega stavbarstva in kamnoseštva. Prav na koncu sta cerkev njenega zavetnika, sv. Sabe, in pokopališče. Visoko na zvoniku je vzdana plošča z latinskim napisom, iz katerega razberemo, da je bilo to svetišče sv. Sabe obnovljeno leta Gospodovega 1691 v času nadvse častitega gospoda župnika Janeza Ambrozija in ključarja Sebastijana Rojca. To pa ni bila edina prezidava te cerkve: leta 1868 je bila spet povečana in takrat so napisno ploščo, ki je bila poprej na cerkvi, vzdali tja, kjer je zdaj. Glavna fasada cerkve je takrat dobila nov večji portal, starega, ki je bil postavljen med prvo obnovo, pa so, nekoliko okrnjenega, porabili pri zvoniku. Po značilnem oblikovanju in rozetnem okrasju portala in po obliki nekaterih črk v napisu na plošči lahko prvo obnovo dokaj zanesljivo pripišemo delavnici Anžeta Felicijana mlajšega.

Stari portal cerkve sv. Sabe

Črnotiče, cerkev sv. Pavla

V Podgorju se obrnemo in pri podgorski železniški postaji zavijemo po beli cesti levo proti Črnotičam. Bližamo se čarobni kulturni krajini Kraškega roba, ki se v skalnih kaskadah spušča v dolino Rižane. Tu se »felicijanoljubom« obetajo najhvaležnejši prizori. Cerkev sv. Pavla, ki jo obdaja obzidano pokopališče, stoji na večerni strani vasi. Pričaka nas z odprtim obzidnim portonom, ki je datiran z letnico 1696 in okrašen z značilnimi pokončnimi mnogolistnimi rozetami – najlepšim od vseh, ki jih je naredil Anže Felicijan mlajši. Ko stopamo skozenj in mimo prezbiterija, zidanega iz pravilnih apnenčevih klesancev, opazimo na njem tablico z letnico 1641. Verjetno je bila v tistem času sezidana cerkev v celoti. V 19. stoletju pa je doživela podobne prezidave kakor cerkev sv. Sabe v Podgorju. Tudi njen stari portal, ki datira v štirideseta leta 17. stoletja, so preselili k zvoniku, ko je glavna fasada 1873. leta dobila novega, večjega. V cerkvi je kropilnik z

Cerkve sv. Pavla v Črnotičah: obzidni porton

letnico 1666, ki je podoben tistemu v Prešnici, le da je nekoliko bolj skromno okrašen. Njegov avtor skorajda ne bi mogel biti kdo drug kot Anže Felicijan starejši, ki je malo prej zidal bližnjo božjepotno cerkev Marije Snežne na Gradiščah.

Črnotiče, cerkev Marije Snežne na Gradiščah

Na Gradiščah, hribčku s 467 metri nadmorske višine, je stalo že prazgodovinsko gradišče. Še danes ga na severni in vzhodni strani obdaja visok kamniten nasip. Po ljudskem izročilu je bil tam v času turških vpadov tabor s cerkvico, v katero so se zatekali v nevarnosti. Po legendi je bilo med nekim napadom Turkov poveljniku čudežno preprečeno, da bi vjahal v cerkev, kajti na njenem pragu se je kopito njegovega konja udrlo v kamen. Preplašeni Turki so se potem umaknili in ljudje so bili rešeni, odtis konjskega kopita na pragu pa je menda ostal. K cerkvi Marije Snežne se spodobi poromati peš, kakor so nekdanje procesije iz bližnjih in bolj oddaljenih krajev, danes pa hodijo planinci in popotniki z vseh vetrov. Ko prihajamo iz Črnotič, nas na razpotju onkraj železniške proge usmeri lesen kačipot. Od tam vidimo samo z drevjem in grmovjem obraščeno vzpetino, šele ko se kámnata steza strmo vzpne na rob večje jase, se nam odpre pogled na glavno fasado cerkve.

Cerkve Marije Snežne na Gradiščah: zahodno pročelje

Najprej naredimo obhod, da pridemo do prezbiterija, ki je bil najprej sezidan. Na hrbtu nosi latinski napis, ki pravi: *Ta kor (prezbiterij) je bil zgrajen leta Gospodovega 1663, v času prečastitega Benedikta Fugarina, župnika v Dolini. Sledi mu podpis: Anže Felicijan.* Ko se vrnemo pred glavno fasado, si ogledamo še portal z napisom: profilirani podboji so v spodnjem delu okrašeni z lilijastima križema, s preklade pa zre krilata angelska glavica s kodrasto frizuro. Na gladkem frizu med preklado in simsom je vklesan drugi gradbeni napis z mojstrovim podpisom: *Leta Gospodovega 1665, ko sta bila ključarja Tomaž Škorja in Gerže Gobina, je to naredil Anže Felicijan.* Priimka ključarjev sta še danes živa v Črnotičah, lokalna oblika imena Gerže za Gregorja pa se je ohranila v hišnem imenu *pri Gržeta* v sosednjih Prapročah, ki so tudi prikladno izhodišče za obisk Marije Snežne.

Nekoliko višje nad portalom je vzdana še tretja plošča z gradbenim napisom, ki pojasnjuje, da je bila cerkvena ladja iz leta 1665 ob stoletnici obnovljena. Po vsej ver-

jetnosti je bila tedaj podaljšana in je dobila obstoječo fasado in zvončnico iz klesanega kamna.

Če smo si v Črnotičah sposodili ključ, stopimo še v asketsko obnovljeno cerkveno notranjščino. Ogleda je vreden predvsem prezbiterij z rebrastim obokom in barvitim polkrožnim slavalokom iz rdeče sige. Tudi z njegovega sklepnega kamna nas pospremi pogled krilate angelske glavic.

Ko vrnemo cerkveni ključ, se obrnemo in jo iz vasi mahne po beli cesti proti Podpeči. Polagoma nas objema skalna pokrajina Kraškega roba.

Napisna plošča na prezbiteriju

Podpeč, cerkev sv. Helene

Podpeč je vas pod prepadno pečjo, po kateri je tudi dobila ime. Nad njo se dviguje okrogel obrambni stolp, ki je varoval nekdanjo mejo med Avstrijo in Beneško republiko. Tudi marsikatera vaška hiša je tu vredna ogleda in občudovanja: npr. Laška in Prkičeva hiša pa še katera iz 15. stoletja.

Cerkev sv. Helene leži pod vasjo in pod progo. Njen osrednji del je častitljive starosti: na stenah ladje so odkrili freske iz konca 15. stoletja. Prezbiterij je bil prizidan leta 1640 – letnico kaže okno v njegovi južni steni –, ladja pa je bila podaljšana leta 1903, ko je dobila tudi nov glavni portal. Starega z letnico 1706 so takrat vzdali v podaljšani del njene severne stene.

Med vsemi doslej opisanimi portali iz delavnice Felicijanov je podpeški portal edini ločni. Rodiški delavnici ga lahko pripišemo predvsem zaradi okrasja, med katerim naj omenimo niza lilijastih križcev in vazi z rožami, pa tudi zaradi sivega školjčnega apnenca, iz katerega je sklesan.

Zazid, cerkev sv. Martina

Iz Podpeči gre naša pot do skrajne jugovzhodne točke delovnega območja Felicijanov, Zazida. To je vas, ki se po lepoti kmečkega stavbarstva in njegovega klesanega gradiva kosa s Podgorjem, po strnjeni ohranjenosti pa ga celo prekaša.

Cerkev sv. Martina s pokopališčem sredi vasi je že precej predelana. Na njej je še najbolj zanimiv in privlačen portal iz sivega školjčnega apnenca, z lilijastimi križi in s pokončnimi mnogolistnimi rozetami na podbojih. Na gladkem napisnem frizu nosi daljši latinski napis z letnico 1697. Zaradi številnih okrajsav in kamnosekovih napak je težko razumljiv in je edini na delih Felicijanov, ki ga še ni bilo mogoče do kraja raz-

Cerkev sv. Martina v Zazidu: napis na portalu

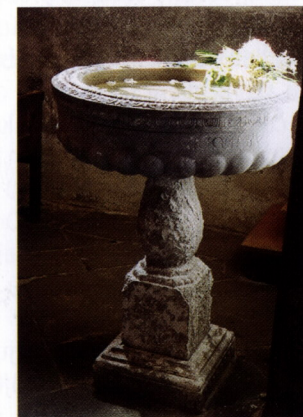
vozlati. Poskus prevoda bi se lahko glasil takole: *To delo so dali narediti gospod Janez Bulfi, župnik v Loki, župan Štefan Pohlen in Ivan Juriševič, jaz gospod S^{mv}. Anže(?) Felicijan(?) pa sem to napisal. Če bo mogoče kdaj dokazati, da okrajšave na koncu napisa res pomenijo kamnosekovo ime, bo to edini znani podpis Anžeta Felicijana mlajšega na kamnoseških delih.*

Bezovica, cerkev Marije Vnebovzete na Zvročkih

Iz Zazida se vrnemo po isti poti v Podpeč, od tam pa prek Bezovice pohitimo v dolino, k znameniti cerkvi Marije Vnebovzete ob izviru Rižane. Po legendi je tam hodila Marija in odtlej so ostale sledi njenih stopinj v skali ob njem.

V tej cerkvi, ki jo umetnostni zgodovinarji datirajo v 16. stoletje, se skriva še eno delo Anžeta Felicijana starejšega. To je lep, velik kropilnik iz svetlo sivega školjčnega apnenca, ki ima na obodu vklesan italijanski napis z letnico 1673 in katerega naročnik je bil spet župnik Bulfi. Napis je zelo skrivnosten zaradi okrajsav, povišanih črk pa tudi zaradi tega, ker kamnosek očitno ni razumel nekaterih besed v predlogi, ki jo je župnik zapisal z rokopisnimi malimi črkami. Zaradi večje nazornosti bomo tukaj izjemoma navedli tudi njegov zvesti prepis, ki je videti takle: NINE ΛΑ e IL M^{TO}: R^{do} Sig[~]: P: GIOANI BVLFI · Ple:° eT MaTh:° Zllg:° gaSt:° ANNO: DONI: 1673:. V razrešeni obliki se glasi: UIUENTE IL M(OL)TO R(EVEREN)DO SIG(NOR)P(RE) GIOAN(N)I BVLFI PIE(VAN)O ET MATH(I)O ZUG(N)O GAST(ALD)O ANNO DO(MI)NI 1673. In še v slovenskem prevodu: *Za življenja nadvse častitega gospoda duhovnika Ivana Bulfija, župnika, in vaškega župana Matija Cunja v letu Gospodovem 1673.*

Prej kot se poslovimo od te cerkve, v kateri je ogleda vreden zlasti gotski prezbiterij z izjemnimi figuralnimi konzolami obočnih reber, se pomudimo še pri obzidnem portonu z letnico 1691: po njegovi obliki in okrasju sodeč, je tod delal tudi Anže Felicijan mlajši.

Kropilnik v cerkvi na Zvročkih

Hrastovlje, cerkev sv. Trojice

Od Marijine cerkve na Zvročkih gremo po dolini do Hrastovelj. Na vzpetini nad vasjo stoji še dosti bolj slovita in stara taborska cerkev sv. Trojice, ki velja za najčistejšo predstavnico istrske stavbarske kulture. V njej je tudi ohranjena popolnoma nespremenjena celotna poslikava srednjeveške notranjščine. Kot avtor fresk se je v njej 13. julija 1490 podpisal Janez iz Kastva. Na oknu v južni steni ladje je vklesan podpis dosti mlajšega in manj znanega mojstra, čigar stopinjam sledimo: HOC OPVS FECIT ANSE FELICIAN. 1663. – *To delo je naredil Anže Felicijan 1663.* Do nedavnega je bilo to edino njegovo delo, ki so ga opazili in objavili slovenski umetnostni zgodovinarji! Pri tej cerkvi ni opaziti kakšnega drugega dela delavnice Felicijanov, pač pa prepoznamo njen stil v bližnji Predloki. Tja se pripeljemo tako, da iz Hrastovelj krenemo na glavno cesto proti Črnemu Kalu, potem pa na prvem odcepu sledimo kačipotu v desno.

Okno v južni steni ladje cerkve sv. Trojice

Predloka, župnijska cerkev sv. Janeza

Cerkev v Predloki slovi predvsem po stavbarjih Benku in Jakši iz Sočerge, ki sta 1461. leta zgradila njen zvonik. O tem pripoveduje na njem vzdana plošča z daljšim glagolskim napisom – zdaj si jo lahko ogledamo iz veže, ki je bila kasneje prizidana k zvoniku in pročelju cerkve. V prezbiteriju je še eno Benkovo kamnoseško delo, in sicer kustodija iz leta 1466, ki je prišla sem iz cerkve sv. Štefana v Zanigradu.

Visoki rebrasto obokani prezbiterij pa ni več iz časa Benka in Jakše. Njegov profilirani polkrožni slavolok z volutnima kapiteloma in sklepnim kamnom priča, da je bil postavljen dosti kasneje. Podoben slavolok, ki je datiran z letnico 1706, si bomo ogledali na skorajšnjem postanku v cerkvi v Črnem Kalu. Tega v Predloki si upamo postaviti v čas okrog leta 1710. Tako datacijo nam omogoča stilno soroden kropilnik v cerkveni ladji, ki ga je 1710. leta oskrbel župnik Janez Krstnik Durante, po značilnem okrasju pa ga lahko mirno pripišemo delavnici Anžeta Felicijana mlajšega.

S tem spoznanjem nadaljujemo pot v Črni Kal, in sicer v gornji del vasi, kjer stoji na daleč vidna cerkev sv. Valentina.

Cerkev sv. Janeza Krstnika v Predloki: kropilnik

Črni Kal, cerkev sv. Valentina

V 17. stoletju je bil zavetnik črnikalske cerkve sv. Lovrenc. Njegovo cerkev so na začetku 20. stoletja prezidali in povečali – menda zaradi plazenja zemljišča, zaradi katerega se je tudi nagnil zvonik – in za zavetnika raje izbrali sv. Valentina, ki ima ključ od korenin. Slovenski napis iz leta 1912 na plošči nad glavnim vhodom v cerkev pojasnjuje, da

Cerkev sv. Valentina v Črnem Kalu: gornji del portala

so jo postavili v "spomin dvajsetega stoletja rojstva našega gospoda Jezusa Kristusa". Pri tem so stari portal in stranski okenci iz glavne fasade prestavili v stranski steni cerkvene ladje. Portal z reliefom sv. Lovrenca, na katerem je vklesana letnica 1680, se je tako znašel v njeni severni steni. Štejemo ga za zadnje delo Anžeta Felicijana starejšega. Morda je bilo postavljeno celo po njegovi smrti. Omenjeni stranski okenci pa sta po okrasu sorodni nekaterim kamnoseškim delom Anžeta Rojine iz Brezovice, zato je možno, da je pri zidavi cerkve sv. Lovrenca sodeloval tudi on.

Kakor smo videli že pri nekaterih drugih cerkvah, je tudi pri nadaljnjih prezidavah in dozidavah v tej cerkvi dobivala delo delavnica Anžeta Felicijana mlajšega. Njej pripisujemo že omenjeni slavolok prezbiterija iz leta 1706, ki pa je bil pri zvišanju cerkve na začetku 20. stoletja precej predelan. Prav tako bo njeno delo porton vrh stopnišča v zahodnem delu obzidja. Ker je v cerkvi in okoli nje še nekaj odvečnih profiliranih kapitelov, domnevamo, da je bil podoben porton postavljen tudi v severnem zidu. Oba sodita na začetek 18. stoletja.

V Črnem Kalu smo zaokrožili naše potovanje po severnem delu slovenske Istre in zdaj se vračamo na njegovo izhodišče, v Rodik, da bi iz njega speljali še zadnji krog. Čakajo nas še vasi v bližnji okolici in brkinsko zaledje Rodika. Naša prvi cilj so Kačiče.

Kačiče, cerkev Marijinega rojstva, nagrobnik Felicijanov na pokopališču in domačija Ritčevih

Nekdanji božjepotni cerkvi Marijinega rojstva, ki se skriva med drevjem na hribčku severno od Kačič, so rekli tudi Marijina cerkev v Leškovju. Skoraj do druge svetovne vojne so v vasi na dan 8. septembra redno praznovali shod, tako imenovano *kačičnico*, in takrat je bil tu zmerom velik sejem.

Od prvotne Marijine cerkve je ostal gotski prezbiterij z rebrastim obokom in enkratnim sklepnikom, ladja in lopa sta mlajši. Na zvončnici iz leta 1784 je vklesan latinski napis, po katerem je mogoče sklepati, da jo je nekdo dal postaviti v zahvalo za uslišano prošnjo. Slovensko se namreč glasi: *Kraljica nebes in zemlje me je uslišala prestopnega leta 1784*. Kdo je bil ta dobrotnik in kdo jo je postavil, ni znano. Za zdaj vemo samo, kdo je delal kamnitni tlak v prezbiteriju. V urbarju piše, da ga je leta 1704 delal Anže Felicijan.

Če si ogledamo še pokopališče za cerkvijo, bomo ob desnem zidu opazili edini stari nagrobnik kačiških Felicijanov. Na njem je vklesanih več imen njihovih prednikov iz 19. stoletja, a kamnarskega samouka Jožefa, ki se je priselil v Kačiče, ni med njimi. Njegova kamnoseška dela, predvsem hišni portal, pa si še zmerom lahko ogledamo v domačiji *pri Ritčevih* na naslovu Kačiče 15.

Dane pri Divači 17, domačija pri Anžinu

Naslednji postanek z ogledom si privoščimo *pri Anžinu* v Danah pri Divači, kamor pridemo tudi po bližnjici mimo kačiške cerkve. To je domačija, na kateri je nekdanji gospodar Jožefov brat Martin Felicijan. Obzidano dvorišče pred njo je zaprl z mogočno *kolonjo*, ki jo je sam naredil. Njeno masivno preklado je okrasil z naivno sklesanimi figurami dveh letečih angelov, ki držita prt z Jezusovim monogramom, in dvema reliefnima glavama pri krajih. Datirana je z letnico 1857, podpisana pa z začetnica M. F. Sedanji gospodar, ki ima drugačen priimek, še pozna izročilo o Martinovem kamnoseškem delu.

Detajl dvorišnega portona

Nagrobnik Felicijanov na pokopališču v Kačičah

Iz Dan nas pot vodi dalje v Brkine, zato krenemo na glavno cesto proti Divači, z nje pa na prvem odcepu zavijemo v desno proti Matavunu. Mimo Naklega in pokopališča pri Škofljah na južnem robu Vremske doline se odpeljemo na Barko.

Barka, cerkev sv. Kancijana

Barška cerkev in pokopališče sta nekoliko odmaknjena od vasi. Cerkev je bila v veliki meri prezidana in dozidana v 19. stoletju. Letnice v kamnu kažejo, da je dobila pevski kor leta 1838, glavni portal, na katerem je vklesan kratek slovenski napis v bohoričici, leto dni kasneje, zvonik pa leta 1868. Najstarejši je videti prezbiterij z značilnim rebrastim obokom iz 17. stoletja. Z njim se stilno ujema tudi porton v cerkvenem obzidju, ves obraščen z lišaji, ki s svojim cvetličnim okrasom in vrsto kamna nedvoumno kaže na izvor v Rodiku. Glede na letnico 1685 na kapitelih je prišel iz delavnice Anžeta Felicijana mlajšega.

Artviže, cerkev sv. Servula

Z Barke gremo dalje po oblih hrbitih in slemenih gozdnatih, a krotkih Brkinov, s prijaznimi razgledi na rebr s *košeninami* in njivami v terasah. Spomladi se odenejo v praznično belino češnjevih in češpovih dreves. Cesta nas pripelje do razglednih Artviž, nad katerimi bedi, 817 metrov na morjem, cerkev sv. Servula, po domače sv. Socerba. Med drugo svetovno vojno je prestala nemško topovsko obstreljevanje. V njej je poškodovan oltar, datiran z letnico 1725 na odpadlem profiliranem robu menze. Po podatkih iz urbarja je oltarni podest delal Jurij Felicijan v letih 1711–1712, ko je tam stal še star, verjetno lesen oltar.

Tabor nad Bačem pri Materiji, cerkev sv. Jurija

Z Artviž se spustimo navzdol po južnem pobočju Brkinov. Skoz Gradiščico, kjer je nekdanja stala cerkvica in kalvarija s tremi lesenimi križi, kmalu pridemo k cerkvi sv. Jurija na Taboru. Najprej zagledamo na desni ostanke protiturškega tabora z okroglim stolpom, nato še ograjeno cerkev, ki samuje na ravnici malo nižje. Prvotno je bila posvečena sv. Duhu, kasneje sv. Vidu, zdaj je njen zavetnik sv. Jurij, vsi trije skupaj pa niso bili kos novodobnim vandalom in tatovom umetnin, ki so jo oropali in opustošili. V cerkveno ogrado stopimo skozi porton s plitvim geometrijskim okrasjem, ki ga je

leta 1721 naredil in postavil kdo drug kot Jurij Felicijan. Letnica je vklesana na njegovem desnem kapitulu. Potem nas sprejme v svoje zavetje vhodna lopa cerkve iz leta 1675, na kateri je edini znani podpis brezoviškega stavbarja Anžeta Rojine. Vkllesan je v obliki monograma na spodnjem licu sklepnega kamna prednje arкаде. Cerkev je, kakor kaže letnica 1631 na oknu desno od lope, nekoliko starejša. V njej je bil lep kropilnik, menda z vklesano letnico, a je od njega ostala le še pravokotna baza, ki je vsajena v kamniti tlak. Rozete na njenih licih in fotografije celotnega kropilnika, ki jih hrani spomeniškovarstvena služba, spominjajo na dela Felicijanove delavnice.

Cerkev sv. Jurija na Taboru

Markovščina, cerkev sv. Antona Padovanskega

S Tabora, kot bi mignil, pridemo na glavno cesto Kozina – Reka, po starem *čičko cesto*, in se usmerimo v levo – proti Markovščini. Na koncu Markovščine, desno ob cesti proti Slivju, stoji cerkev sv. Antona. Ob njej je vas, ki leži na večno žejnih kraških tleh, 1820. leta zgradila privzdignjeno *štirno* za kapnico z njene strehe. Cerkev, ki je bila ob začetku 20. stoletja nekoliko zvišana in na novo prekrita, je nastala v 17. stoletju. Okno v južni steni prezbiterja nosi letnico 1658, portal je leta 1683 sklesal Anže Rojina iz Brezovice. V cerkvi je tik ob vratih nekoliko ne navaden kropilnik iz leta 1695, ki je verjetno delo njegovega sina kamnoseka Luke Rojine. V njej je tudi več del Jurija Felicijana, ki jih urbar te cerkve navaja v letih 1701–1702. To so tristopenjski podest pred glavnim oltarjem (ki pa ima vklesano letnico 1691!), podesta stranskih oltarjev in stopnica prezbiterja. Vhodna lopa in zvončnica, ki ju je tudi postavil Jurij, sta se morali kasneje umakniti mlajšemu zvoniku. Če zlezemo vanj, lahko še opazimo obris spodnjega dela zvončnice v zidu glavne fasade.

Glavni oltar v Cerkvi sv. Antona v Markovščini

Hrpelje, cerkev sv. Antona opata

Po *čički cesti* se vrnemo do Hrpelj, ki ležijo tik ob njej. Hrpeljci bodo zato rekli, da niso "ne Čiči ne Brkini, da so justo na konfini". Dolgo se tudi niso mogli odločiti, katerega patrona naj izberejo za svojo cerkev, in so na oltarju zamenjali sv. Heleno s sv. Andrejem, nazadnje pa so se raje zatekli k sv. Antonu. Cerkev so zidali deset let, od leta 1661 do 1670, dokončanje zidave pa so oznamovali z napisno ploščo. Latinski napis

Cerkev sv. Antona v Hrpeljah: rebrasti obok prezbiterja

na njej pove, da je bilo to delo narejeno 1670. leta v času presvetlega in prečastitega gospoda tržaškega škofa in grofa Frančiška Maksima Vaccana. Ta plošča je morala biti prvotno na glavni fasadi cerkve, ko so ji prizidali lopo, pa so jo vzdali zraven obzidnega portona.

Cerkev sta zidala dva mojstra: ves čas je vodil zidavo Anže Rojina iz Brezovice; v letih 1661–1662, ko so zidali prezbiterij, pa je sodeloval tudi Anže Felicijan starejši iz Rodika. V prezbiteriju zbuja občudovanje predvsem klesan rebrasti obok z izjemnimi visečimi sklepniki.

Oba Anžeta sta v Hrpeljah sezidala eno izmed najbolj kvalitetnih cerkvenih arhitektur na tem območju, ki je še dolgo v drugo polovico 20. stoletja ohranila strmo skrlnato streho. Pri njej moramo vsaj omeniti še monumentalni Rojinov portal, ki se močno razlikuje od Felicijanovih. Precej kasneje, leta 1707, je cerkvi dodal zidano dvokapno lopo Jurij Felicijan, piko na i pa je najbrž postavil z obzidnim portonom pred njo.

Zdaj, ko smo se naužili lepot, ki sta jih po teh krajih tako radodarno natrosila bog in človek, se vračamo k izhodišču. V Rodik, ki je bil začetek in konec življenjskih in poklicnih poti prvih treh mojstrov Felicijanov. Na koncu našega popotovanja se spomnimo še pesnikovih besed: je čas duše in čas telesa. Mi pa dodajamo: je čas za simpozij.

Razlaga strokovnih izrazov

akroterij – okrasni nastavek na vrhu in na vogalih čela stavbe
bazen kropilnika – kamnita posoda za blagoslovljeno vodo, pogosto školjkaste oblike
figuralna konzola – izstopajoča kamnita opora v obliki človeške figure
friz – vodoraven pas nad preklado portala, ki je v baroku pogosto okrašen ali nosi napis
jajčevnik – okrasni niz iz izmenjujočih se jajčastih in puščični osti podobnih oblik
kamnar – poklic, ki združuje raznovrstna dela s kamnom, predvsem kamnolomsko in kamnoseško
kapitel – navadno bogato oblikovan glavič, ki zaključuje stebre, slope ipd.
kor – del cerkve, namenjen za glavni oltar in duhovščino; gl. prezbitერიj
kustodija – stenski tabernakelj
ladja – podolgovat notranji prostor v cerkvi, namenjen za vernike
lilijasti križ – križ, ki ima konce krakov v obliki stiliziranih lilij
menza – oltarna miza
podest – podij
portal – arhitekturno in likovno poudarjen vhod v stavbo
porton – arhitekturno in likovno poudarjen vhod v ograjen prostor, na dvorišče
prezbiterij – del cerkve, namenjen za glavni oltar in duhovščino
rozeta – rožica, cvetlični okras
sims – profiliran venčni zidec
sklepnik – kamen, ki sklepa obočna rebra
sklepni kamen – kamen, ki sklepa lok
slavolok prezbitერიja – arhitekturno in likovno poudarjen prehod, odprtina med ladjo in prezbiterijem, »portal« prezbitერიja
slop – pokončen zidan ali klesan oglat podporni stavbni člen
stavbar – stavbni mojster, ki je pogosto združeval znanje arhitekta, zidarskega in kamnoseškega mojstra
steber – pokončen klesan podporni stavbni člen okroglega prereza
voluta – polžasto zavita oblika, značilna za jonski kapitel
zvončnica – ploščat zvonik z eno ali več linami na glavni fasadi cerkve

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri:

- Arhiv HAZU, Zagreb, *Knjiga bratovščine (cerkve) sv. Roka v Boljuncu blizu Trsta, 1603–1688.*
- Arhiv HAZU, Zagreb, *Register (urbar) cerkve sv. Antona v Prebenegu–Mačkovljah, 1587–1651.*
- Župnijski arhiv (ŽA) Dolina, *Urbar bratovščine sv. Urha v Dolini 1613.*
- ŽA Dolina, *Urbar cerkve sv. Urha v Dolini 1675.*
- ŽA Dolina, *Urbar cerkve sv. Urha v Dolini 1681.*
- ŽA Dolina, *Urbar bratovščina sv. Andreja v Dolini 1681.*
- ŽA Dolina, *Urbar cerkve sv. Martina v Dolini 1643.*
- ŽA Lokev, Virgil Šček, *Lokavske starine, 1937.*
- ŽA Rodik, *Mrliška matična knjiga Rodik 1836–1916.*
- ŽA Rodik, *Status animarum Rodik 1831–1886.*
- ŽA Rodik, *Urbar bratovščine sv. Elija v Dragi 1644–1766.*
- ŽA Rodik, *Urbar cerkve v Rodiku 1733.*
- ŽA Slivje, *Rojstna matična knjiga Brezovica I, 1640–1678.*
- ŽA Slivje, *Rojstna matična knjiga Brezovica 1678–1701.*
- ŽA Slivje, *Rojstna matična knjiga Brezovica 1701–1742.*
- ŽA Slivje, *Poročna matična knjiga Brezovica I, 1660–1698.*
- ŽA Slivje, *Mrliška matična knjiga Brezovica I, 1640–1696.*
- ŽA Slivje, *Mrliška matična knjiga Brezovica 1698–1756.*
- ŽA Slivje, *Urbar cerkve v Rodiku 1632.*
- ŽA Slivje, *Urbar cerkve v Rodiku 1662.*
- ŽA Slivje, *Urbar cerkve v Hrpeljah 1627.*
- ŽA Slivje, *Urbar cerkve v Brezovici 1628.*
- ŽA Slivje, *Urbar cerkve v Brezovici 1761.*
- ŽA Slivje, *Urbar cerkve v Markovščini 1638.*
- ŽA Slivje, *Urbar cerkve v Kačičah 1676.*
- ŽA Slivje, *Urbar cerkve v Skadanščini 1700.*
- ŽA Slivje, *Urbar cerkve v Orehku 1629.*
- ŽA Slivje, *Urbar cerkve na Artvižah 1686.*
- ŽA Slivje, *Urbar cerkve na Taboru 1633.*
- PEČAR, Danilo, *Nekoč in danes na Malem Krasu. Separat beležk Podgorje - Črnotiče, vezan tipkopis Klanec 1994.*
- PEČAR, Danilo, *Dušni pastirji na Malem Krasu 1627 - 1993, vezan tipkopis, Klanec pri Kozini 1996.*
- PEČAR, Danilo, *Družine v vaseh Malega Krasa. Priimki in nadimki, vezan tipkopis, Klanec pri Kozini 1996.*
- Pravilnik Bratovščine sv. Rešnjega telesa v Dolini pri Trstu, v: *Istrski zgodovinski zbornik, I, 1953.*

Literatura:

- ALBERI, Dario, *Istria, arte, cultura*, Trst 2001.
- ALISI, Antonio, *Istria città minori*, Trieste 1997.
- BENČIČ - MOHAR, Eda, GUČEK, Mojca, HOYER, Sonja, TURK, Robert, Umetnostnozgodovinski spomeniki, v: *Kraški rob in Bržanija, Zbornik ob 500-letnici fresk v Hrastovljah*, Koper 1990.
- CUSCITO, Giuseppe, *Le chiese di Trieste*, Trieste 1992.
- FLEGO, Stanko, O cerkvah sv. Andreja in sv. Martina v Dolini. (Zgodovinsko - topografske beležke), v: *Jadranski koledar 1985*, Trst 1985 (?).
- FUČIČ, Branko, *Glagoljski natpisi*, Zagreb 1982.
- GRŽELJ, Vladimir, *Kronika Hrpelj. Ob 700-letnici prve pisne omembe Hrpelj*, Hrpelje 2004.
- HÖFLER, Janez, *Gradivo za historično tipografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Primorska: Oglejski patriarhat, Goriška nadškofija*, Nova Gorica 2001.
- KOCJANČIČ, Karlo, BRATOŽ - JEŽEK, Branko s sodelavci, *Slovenska Istra, Čičarija, Brkini, Kras*, Ljubljana 1997.
- Krajevni leksikon Slovenije. I. knjiga, Zahodni del Slovenije*, Ljubljana 1968.
- PAHOR, DAŠA, Mojster Anže Felicijan in arhitektura 17. stoletja med Brkini, Krasom in Istro, v: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, XL, Ljubljana 2004.
- PERŠOLJA, Jasna, PREGELJ, Milan, Rodiška župnija, v: *Rodik med Brkini in Krasom*, Koper 1997.
- PETRIČ, Franci, *Duša le pojdi z mano, Božje poti na Slovenskem V.*, Ljubljana 2000.
- PREMRL, Božidar, geslo Felicijan Anže starejši, v: *Istarska enciklopedija*, Pula 2005.
- PREMRL, Božidar, Kamnoseki Felicijani v luči arhivskih in epigrafskih virov, v: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, XL, Ljubljana 2004.
- PREMRL, Božidar, Mojster Anže Felicijan in rodbina zidarjev in kamnosekov Felicijanov v Rodiku in okolici, v: *Kraški rob, Glasilo prebivalcev Kraškega roba*, 2, št. 2, 2004.
- PREMRL, Božidar, Trije rodovi zidarjev in kamnosekov Rojina v Brezovici v Brkinih (izid predviden l. 2005 v zborniku razprav *Barok na Goriškem*).
- RUTAR, Simon, *Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra. Prirodnoznanstvi, statistični, kulturni in zgodovinski opis*, Ljubljana 1896.
- Slovenska Istra, Čičarija, Brkini in Kras. Planinski vodnik*, Ljubljana 1997.
- ŠUMI, Nace, *Arhitektura 17. stoletja na Slovenskem. Obdobje med pozno renesanso in zrelim barokom. Katalograzstave Arhitekturnega muzeja Ljubljana*, Ljubljana 2001.
- ŠUMI, Nace, *Arhitektura XVII. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana 1969.
- ŠUMI, Nace, Župnijska cerkev sv. Trojice v Rodiku, v: *Rodik med Brkini in Krasom*, Koper 1997.
- Več avtorjev, *Kraški rob in Bržanija*, Koper 1990.
- Visokočastitemu gospodu Jožefu Zupanu dekanu ob veselem prihodu v župnijo s. Urha šk. v Dolino na 24. malega travna 1900. Mali doneski k cerkveni zgodovini župnije sv. Urha šk. v Dolini*, Dolina 1900.
- ZADNIKAR, Marijan, *Hrastovlje. Romanska arhitektura in gotske freske*, Ljubljana 1988.

Izdalo: Kulturno društvo Vilenica
Zanj: Vladimir Mljač
Tekst: Božidar Premrl
Uredil: Aleksander Peršolja
Jezikovni pregled: Branko Gradišnik
Oblikovanje in tisk: Tiskarna Mljač Divača
Fotografije: Božidar Premrl in Milena Blažina
Naklada: 1000 izvodov
Julij 2005

Fotografiji na ovitku:

Angel na portalu cerkve Marije Snežne na Gradiščah
Napis na vzhodnem obzidnem portonu v Rodiku

Izdajo so omogočili:

Občina Hrpelje - Kozina
Občina Koper in
Občina Sežana